

Η ίδρυση της πρώτης εξ Εθνών και Ιουδαίων Εκκλησίας στην Αντιόχεια και η συνάντηση εκεί των Πρωτοκορυφαίων Αποστόλων

Αρχιμ. Ιάκωβος Χαλίλ

Καθηγ. Ερμηνείας της Καινής Διαθήκης

Εισαγωγή

Το βιβλίο των Πράξεων των Αποστόλων συνιστά ένα από τα πλέον καθοριστικά κείμενα για την κατανόηση της πρώτης αποστολικής περιόδου και της εξάπλωσης του χριστιανικού μηνύματος εκτός Ιουδαϊκών πλαισίων. Στο επίκεντρο της αφηγηματικής πορείας του Λουκά εντοπίζονται οι μορφές του Βαρνάβα και του Σαύλου, οι οποίοι διαδραματίζουν ουσιώδη ρόλο στην καθιέρωση της Εκκλησίας ανάμεσα στα έθνη, αρχής γενομένης στην Αντιόχεια.

Στις Πράξεις 11,20, ο Ευαγγελιστής Λουκάς καταγράφει με επιμέλεια τον κομβικό ρόλο της Αντιόχειας ως λίκνου της αποστολής προς τα έθνη, ενσωματώνοντας τους εθνικούς ως

αναπόσπαστο μέρος της Εκκλησίας. Η αφήγηση εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο του σφοδρού διωγμού που ακολούθησε τη θανάτωση του Στεφάνου (Πρξ. 8,1), γεγονός που επέφερε τη διασπορά των μαθητών—πλην των αποστόλων—σε περιοχές όπως η Φοινίκη, η Κύπρος και η Αντιόχεια. Σύμφωνα με την αφήγηση του αγ. Λουκά, οι διασπαρέντες διήλθον «μηδενὶ λαλούντες τὸν λόγον εἰ μὴ μόνον Ἰουδαίοις» (Πρξ. 11,19). Η σημείωση του αυτή θέτει έναν αρχικό περιορισμό στην ιεραποστολή, ο οποίος προοδευτικά ανατρέπει. Με άλλα λόγια, η φράση αυτή λειτουργεί ως θεματικό προανάκρουσμα της καινοτομίας που ακολουθεί στο επόμενο εδάφιο: «Ἦσαν δέ τινες ἐξ αὐτῶν, ἄνδρες Κύπριοι καὶ Κυρηναῖοι, οἵτινες... ἐλάλουν καὶ πρὸς τοὺς Ἕλληνας, εὐαγγελιζόμενοι τὸν Κύριον Ἰησοῦν» (Πρξ. 11,20). Η χρήση του αντιθετικού «δέ» υποδηλώνει ρητή ρήξη με την προηγούμενη πρακτική, ενώ το προσθετικό «καί» προσδίδει έμφαση στην καινοφανή κατεύθυνση της αποστολής. Το ρηματικό σχήμα της περιόδου μαρτυρεί πρόθεση να παρουσιασθεί η ενέργεια αυτή ως διακεκριμένη και ρηξικέλευθη, συνιστώντας την πρώτη ρητώς καταγεγραμμένη

ευαγγελική προσέγγιση προς εθνικούς στο πλαίσιο συστηματικής δράσεως.

Η ερμηνεία της νέας ομάδος αποδεκτών στο εδάφιο 11:20 αναφορικά σε εθνικούς γενικώς – και όχι σε ελληνιστές Ιουδαίους – καθίσταται όχι μόνον εύλογη αλλά και αναγκαία, προκειμένου να δικαιολογηθεί αφηγηματικώς τόσο η εισαγωγή της νέας ομάδος, όσο και η λογοτεχνική έμφαση στη διαφοροποίηση. Εάν επρόκειτο απλώς περί άλλης ομάδας Ιουδαίων, ακόμη και ελληνιστών Ιουδαίων, τότε η παρουσίαση αυτών των Κυπρίων και Κυρηναίων ως ιδιαίτερης ομάδας δράσεως, μέσω των συνδέσμων «δέ» και «καί», θα ήταν αφηγηματικώς αδικαιολόγητη και εννοιολογικώς αμήχανη.

Ακολουθεί αμέσως η θεϊκή επικύρωση της ιεραποστολής με τη φράση «Καὶ ἦν χεὶρ Κυρίου μετ’ αὐτῶν· πολὺς τε ἀριθμὸς πιστεύσας ἐπέστρεψεν ἐπὶ τὸν Κύριον» (Πρξ. 11,21). Η «χεὶρ Κυρίου» εκφράζει τη θεία παρουσία και ενεργό συνέργεια, προσδίδοντας κύρος και εγκυρότητα στην ιεραποστολική καινοτομία. Έτσι, η ένταξη των Ελλήνων στην Εκκλησία

παρουσιάζεται όχι ως ανθρώπινο στρατήγημα, αλλά ως καρπός θείας βουλής.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ο αγ. Λουκάς συχνά δομεί την αφήγησή του βάσει ενός τριμερούς αφηγηματικού σχήματος: (1) καθιερωμένη κατάσταση και θεματικός περιορισμός, (2) παρέκκλιση από το πρότυπο μέσω θείας ή προφητικής ώθησης, και (3) θεϊκή επικύρωση της καινοτομίας. Το εν λόγω σχήμα απαντά και σε άλλα κομβικά σημεία των Πράξεων, όπως στα επεισόδια του ευνούχου της Αιθιοπίας (Πρξ. 8,26–40) και του Κορνηλίου (Πρξ. 10–11), εντάσσοντας την αποστολή προς τα έθνη σε έναν θεολογικώς συγκροτημένο άξονα.

Η τεκμηρίωση της αναγνωστικής παραλλαγής «Έλληνας» αντί του «Έλληνιστάς» που δέχτηκε η έκδοση Nestle-Aland²⁸, ενισχύεται περαιτέρω από την άμεση αντίδραση της Εκκλησίας της Ιερουσαλήμ. Κατόπιν της λήψεως αυτής της σημαντικής ειδήσεως, η «μήτηρ των Εκκλησιών» απέστειλε αμέσως προς διερεύνηση έναν έτερο Κύπριο χριστιανό ιουδαϊκής καταγωγής, τον Βαρνάβα, να διαπιστώσει την εγκυρότητα και τη φύση του φαινομένου και να λειτουργήσει ως συνδετικός κρίκος μεταξύ

των αποστόλων και της νεοπαγούς εθνικής κοινότητας. Εάν οι αποδέκτες του ευαγγελίου στην Αντιόχεια του στίχου 11:20 δεν διέφεραν ποιοτικώς από εκείνους της Φοινίκης ή της Κύπρου του στίχου 11:19 – δηλαδή αν επρόκειτο για ελληνιστές Ιουδαίους – δεν θα υπήρχε κανένας λόγος για τόσο άμεση και επίσημη αποστολή του αγίου Βαρνάβα εκ μέρους της Εκκλησίας της Ιερουσαλήμ. Η αντίδραση των αποστόλων υποδηλώνει ότι αντιλήφθηκαν το νέο αυτό φαινόμενο ως εξέλιξη εξαιρετικής σημασίας, η οποία απαιτούσε αποστολική έγκριση. Η παρουσία του Βαρνάβα, ως προσώπου με κύρος, παιδεία και πολιτισμική οικειότητα με τον ελληνικό κόσμο, καθίσταται εν προκειμένω κομβική: λειτουργεί ως εγγυητής της ορθότητας της νέας αυτής αποστολικής κατευθύνσεως.

Μετά την επαφή του με τους Έλληνες πιστούς της Αντιόχειας, ο απόστολος Βαρνάβας διέκρινε το βάθος της πίστης τους και αναγνώρισε τη δυναμική του νέου εκκλησιαστικού σχήματος που αναδυόταν.

Κατανοώντας την ανάγκη για συμπληρωματική ενίσχυση, ο Βαρνάβας αναζήτησε τον Σαύλο με πρόδηλη διορατικότητα.

Είτε λόγω στενής φιλίας είτε αναγνωρίζοντας την ευγλωττία, την ελληνορωμαϊκή παιδεία και την πνευματική συγκρότηση του Παύλου, ο Βαρνάβας μερίμνησε για την κλήση του από την Ταρσό, προκειμένου να τον συνεπικουρήσει στο ιεραποστολικό έργο προς τους Έλληνες. Ένας επιπλέον λόγος που ασφαλώς συνετέλεσε στην απόφασή του Βαρνάβα αυτή υπήρξε η εις βάθος γνώση του ελληνιστικού πολιτισμού και της κοινωνίας του ελληνορωμαϊκού κόσμου που κατείχε ο απ. Παύλος, στοιχεία ιδιαιτέρως πολύτιμα για το περιβάλλον της Αντιόχειας.

Καθ' όλη τη διάρκεια ενός έτους, δίδαξαν μαζί στην Αντιόχεια και ανέπτυξαν πολυάριθμη σύναξη πιστών. Ο καρπός της δράσεώς τους υπήρξε η ευρεία διάδοση του ευαγγελικού κηρύγματος στην ελληνική γλώσσα, γεγονός που οδήγησε στην επακόλουθη ονοματοδοσία των μαθητών ως «Χριστιανών» — ελληνικός νεολογισμός, ο οποίος έκτοτε μετεγράφη και καθιερώθηκε σε όλες τις γλώσσες έως και τις ημέρες μας. Κατ' ακολουθίαν, εύστοχα παρατηρεί ο Carson Bay ότι ή διαμόρφωση ενός κοσμοπολιτικού χριστιανισμού δύναται

ευλόγως να επαναγάγει τη γενεαλογική της απαρχή στην Αντιόχεια επί του Ορόντου, αναδεικνύοντας την Αντιόχεια σε προεξάρχουσα διεκδικήτρια του τίτλου της πολιτειακής κοιτίδος του παγκοσμίου χριστιανισμού.

Επιπλέον, το εν λόγω ονοματολογικό γεγονός σηματοδοτεί την καθιέρωση της ελληνικής ως κύριας γλώσσας διάδοσης και καταγραφής του ευαγγελικού κηρύγματος, καθιστώντας την σημαντικό ορόσημο στην εξέλιξή της ως επίσημης γλώσσας του Χριστιανισμού. Έτσι, η ελληνική γλώσσα καθίσταται το πρώτο μέσο θεολογικής ορολογίας, καθιερώνοντας τις βάσεις για τη χριστιανική λειτουργική παράδοση.

Στην Αντιόχεια, όχι μόνο κηρύχθηκε για πρώτη φορά το Ευαγγέλιο στους Έλληνες και διαχύθηκε στον ελληνορωμαϊκό κόσμο, αλλά εκεί τέθηκαν και τα θεμέλια για την ανάπτυξη των παγκοσμίως αναγνωρισμένων χριστιανικών ελληνικών λειτουργικών προσευχών, από τις οποίες εξακολουθούν να αντλούν πνευματικότητα πολυάριθμες χριστιανικές παραδόσεις έως και σήμερα.

Στο τέλος του ενδεκάτου κεφαλαίου των Πράξεων των Αποστόλων πληροφορούμαστε ότι η Εκκλησία της Αντιόχειας, σε μια έμπρακτη εκδήλωση αλληλεγγύης προς την Εκκλησία των Ιεροσολύμων, ανέθεσε στους Βαρνάβα και Παύλο τη μεταφορά των συνεισφορών που είχαν συγκεντρωθεί για την ανακούφιση των μαθητών στην Ιουδαία (Πρξ. 11,29–30). Κατά την περίοδο του λιμού που έπληξε την Ιουδαία και τη Συρία στα έτη 46–47 μ.Χ., η Εκκλησία της Αντιόχειας αναδείχθηκε σε πρώιμο και σταθερό κέντρο χριστιανικής κοινωνικής δραστηριότητας, οργανώνοντας συστηματική κοινωνική βοήθεια και θεμελιώνοντας ένα πρότυπο έμπρακτης φροντίδας και αλληλεγγύης μεταξύ των πρώτων χριστιανικών κοινοτήτων. Η αφήγηση του δωδεκάτου κεφαλαίου ολοκληρώνεται με την αναφορά στην επιτυχή ολοκλήρωση της αποστολής, σημειώνοντας ότι ο Βαρνάβας και ο Σαύλος, αφού παρέδωσαν τις συνεισφορές, επέστρεψαν στην Αντιόχεια, έχοντας μαζί τους και τον Ιωάννη, τον επονομαζόμενο Μάρκο (Πρξ. 12,25).

Το ιστορικό αυτό επεισόδιο αποτελεί το υπόβαθρο της αναφοράς του Παύλου στην προς Γαλάτας επιστολή, όπου ο απόστολος επισημαίνει ότι οι στύλοι της Εκκλησίας, Ιάκωβος, Κηφάς και Ιωάννης, τού ζήτησαν μόνο να μεριμνά υπέρ των πτωχών, κάτι που, όπως ο ίδιος τονίζει, ήδη φρόντιζε επιμελώς να πράττει (Γαλ. 2,10).

Στο Πρ. 13:1, ο Βαρνάβας προβάλλει εκ νέου ως ηγετικό πρόσωπο μεταξύ των προφητών και διδασκάλων της Αντιόχειας. Κατά τη διάρκεια προσευχής και νηστείας, το Άγιο Πνεύμα απεκάλυψε ιδιαίτερη κλήση στον Βαρνάβα και τον Σάυλο. Υπακούοντας στη θεία καθοδήγηση, ξεκίνησαν την πρώτη ιεραποστολική περιοδεία από την πατρίδα του Βαρνάβα, την Κύπρο και την νότια Μικρά Ασία. Ένα αξιοσημείωτο αποτέλεσμα της πρώτης αποστολικής περιήγησης υπήρξε η ίδρυση τοπικών εκκλησιών στις πόλεις όπου οι Απόστολοι κήρυξαν. Οι εκκλησιαστικές αυτές κοινότητες διακρίνονται όχι μόνο για τη ουσιώδη περίληψη εθνικών πιστών, αλλά και για την αποκλειστική τους σύσταση από εθνικούς σε ορισμένες περιπτώσεις. Αξιοποιώντας προγενέστερες μεμονωμένες

μεταστροφές εθνικών — ιδίως τη μεμονωμένη μεταστροφή εθνικών, όπως καταγράφεται στις Πράξεις 10,45, καθώς και την ευρύτερη ένταξή τους στην εκκλησιαστική κοινότητα της Αντιόχειας — ο απ. Παύλος και ο Βαρνάβας ανέλαβαν να καθοδηγήσουν μία νέα, ιστορικής σημασίας μετάβαση στη νότια Μικρά Ασία και μία καθοριστική καμπή στη δυναμική εξάπλωση του χριστιανικού μηνύματος.

Η Αντιόχεια και η κριστάλλωση της ελευθερίας από τον Μωσαϊκό Νόμο

Η αφηγηματική αλληλουχία των Πράξεων των Αποστόλων υποδηλώνει ότι το ζήτημα της περιτομής των εθνικών — αν και μεταγενέστερα προκάλεσε σοβαρές αντιδράσεις μεταξύ ορισμένων πιστών της Ιουδαίας (Πρ. 15,1 κ.ε.) — δεν ετέθη κατά τα πρώτα στάδια της ένταξής τους στη χριστιανική κοινότητα της Αντιόχειας. Ενδεικτικώς, οι απόστολοι στα Ιεροσόλυμα, οι οποίοι απέστειλαν τον Βαρνάβα ως επόπτη της πίστεως των νέων πιστών (Πρ. 11,22), δεν εξέφρασαν καμία ανησυχία ως προς το απερίτμητο των κατηχουμένων. Αντιθέτως, ο

Βαρνάβας—πρόσωπο εφοδιασμένο με αποστολική εξουσία και πνευματική διάκριση—καθώς εθεώρησε τη χάρη του Θεού να ενεργεί ανάμεσά τους, περιορίστηκε να τους προτρέψει «να εμμένωσι πιστώς εις τον Κύριον εν όλη τη καρδιά αυτών» (Πρ. 11,23).

Η απουσία οποιασδήποτε απαίτησης περί περιτομής σε μία τόσο καθοριστική συγκυρία καταδεικνύει ότι το ζήτημα δεν εθεωρήθη θεολογική ή κοινοτική αναγκαιότητα εκ μέρους των Δώδεκα. Η μεταγενέστερη διαμάχη, η οποία εκδηλώθηκε μόνον μετά την ολοκλήρωση της πρώτης αποστολικής περιοδείας, φαίνεται να απηύγαζε από το περιβάλλον ορισμένων πιστών εν Ιουδαία, και όχι να αντανακλά την αποστολική συναίνεση η οποία είχε ήδη διαμορφωθεί.

Ας μη λησμονήσουμε ότι οι Δώδεκα Απόστολοι, ως αυτόπτες μάρτυρες της επίγειας διακονίας του Χριστού, εγένοντο κοινωνοί μιας νέας ερμηνείας της θείας βουλήσεως, η οποία δεν περιοριζόταν πλέον στα όρια της Μωσαϊκής νομοθεσίας. Ο Χριστός, διά των έργων και των λόγων Του, υπερέβη την κατά γράμμα τήρηση του Σαββάτου, ελέγχοντας την υπαγωγή του

ανθρώπου σε αυτό, και υπενθυμίζοντας ότι «το σάββατον διά τον άνθρωπον εγένετο» (Μκ. 2,27). Ακόμη, επέκρινε τη θυσιαστική λατρεία των ζώων, προτάσσοντας το έλεος ως υπέρτερη αξία («ἔλεον θέλω καὶ οὐ θυσίαν», Ματθ. 9,13), και κάλεσε τους μαθητές Του να επιδείξουν δικαιοσύνη ανώτερη εκείνης των Φαρισαίων και των γραμματέων (Ματθ. 5,20), υποδηλώνοντας ότι ο Νόμος ήταν ανεπαρκής, διότι απαριθμούσε ελάχιστες εντολές και παρέβλεπε την εσωτερική διάσταση της ανθρώπινης ηθικής. Η εντολή «οὐ φονεύσεις», π.χ., δεν επαρκεί, εφόσον «πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ» είναι ήδη υπόδικος (Ματθ. 5,21-22). Επιπλέον, οι Απόστολοι διδάχθηκαν τη «νέα εντολή» της αγάπης, η οποία υπερβαίνει το νομικό πνεύμα, διότι δεν απαιτούσε απλώς αγάπη προς τον πλησίον, αλλά αγάπη «καθὼς ἐγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς» (Ιω. 13,34)—δηλαδή, σταυρική και αυτοπροσφερόμενη. Οι Απόστολοι συμμετείχαν επίσης στην εσχατολογική ερμηνεία του Πάσχα, το οποίον ο Χριστός εγκαινίασε κατά την τελευταίαν Του σύναξιν μετ' αὐτῶν, ενώ οι Ιουδαῖοι τελούσαν το Πάσχα του Νόμου· μία πράξη που υπαινίσσεται την υπέρβαση της παλαιάς διαθήκης και την είσοδο σε μίαν καινήν,

δια της προσφοράς του Ιδίου ως αμώμου θύματος. Επιπροσθέτως, ήσαν παρόντες όταν ο Χριστός εξύμνησε την πίστη της Χαναναίας γυναίκας (Ματθ. 15,28), μιας αλλοεθνούς και εκτός του περιγράμματος του εκλεκτού λαού, ως υπόδειγμα ζώσης πίστεως. Ομοίως, ο Ιησούς εθαύμασε την εμπιστοσύνη του εκατοντάρχου (Ματθ. 8,10), ενός ρωμαίου ειδωολάτρου, δηλώνοντας ότι ουδέ εν τῷ Ισραήλ ευρήκε τοιαύτην πίστιν. Παρομοίως, προσέγγισε την Σαμαρείτιδα με θεολογικό βάθος και αποκάλυψε σε αυτήν την ταυτότητα Του ως Μεσσίας (Ιω. 4,26), υπερβαίνοντας το φυλετικό και λατρευτικό χάσμα Ιουδαίων και Σαμαρειτών. Η τελική εντολή του Ιησού προς τους αποστόλους, να μαθητεύσουν πάντα τὰ ἔθνη (Ματθ. 28,19–20), χωρίς αναφορά στη Μωσαϊκή νομοθεσία, επικυρώνει αυτήν τη νέα παγκόσμια προοπτική. Όλα τα παραπάνω ανέδειξαν ενώπιον των Αποστόλων μια θεμελιώδη μεταβολή: η σωτηριολογική έμφαση μετατέθηκε από την τήρηση του Νόμου στην τήρηση του νόμου Χριστού, του νόμου του πνεύματος. Κατά συνέπεια, όπως σημειώνει εύστοχα ο Ευσέβιος Καισαρείας, οι Απόστολοι συμφώνησαν ομόφωνα «μὴ δύνασθαι τὰ Μωυσέως νόμιμα τοῖς ἔθνεσιν ἐφαρμόζειν».

Η Αντιόχεια ως επίκεντρο κρίσιμων εκκλησιαστικών εντάσεων

Η Αντιόχεια αποτέλεσε το σκηνικό δύο σημαντικών θεολογικών και εκκλησιολογικών συγκρούσεων. Η πρώτη περιγράφεται στο Πραξ. 15,1 εξ., όπου ορισμένα πρόσωπα από την Ιουδαία μετέβησαν στην πόλη επιχειρώντας να επιβάλουν την περιτομή ως αναγκαία προϋπόθεση για τη σωτηρία, γεγονός που προκάλεσε οξεία αντιπαράθεση μεταξύ των Ιουδαϊζόντων και των αποστόλων Παύλου και Βαρνάβα. Η δεύτερη σύγκρουση στους στίχους Γαλ. 2:11 και εξ. αφορά το γνωστό επεισόδιο μεταξύ του Παύλου και του Πέτρου, στο οποίο ενεπλάκησαν επίσης ο Βαρνάβας και άλλοι χριστιανοί ιουδαϊκής καταγωγής.

Αναφορικά με την ένταση που καταγράφεται στο κεφάλαιο 15 του βιβλίου των Πράξεων των Αποστόλων, η σοβαρότητα της αντιπαράθεσης με τους ιουδαϊζόντες προερχόμενους από την Ιουδαία κατέστησε αναγκαία την αναζήτηση επίσημης αποστολικής απόφασης επί του ζητήματος. Μετά τη σύμπλευση απόψεων μεταξύ Πέτρου και Παύλου, ο Ιάκωβος διατύπωσε την απόφαση για την απαλλαγή των εθνικών

χριστιανών από τον νόμο Μωυσέως και την επιβολή ελάχιστων περιορισμών που κρίθηκαν απαραίτητοι για την κοινή τράπεζα.

Ο Αθανάσιος Μουστάκης, σε μία εμπειριστατωμένη μελέτη για την Αποστολική Σύνοδο (Πραξ. 15 και Γαλ. 2) της διδακτορικής διατριβής του, εξετάζει διεξοδικά όλα τα κρίσιμα θέματα που παραμένουν αντικείμενο επιστημονικής συζήτησης. Συντάσσομαι πλήρως με τη βασικές του θέσεις, συγκεκριμένα ότι η συνάντηση των αποστόλων στο 2^ο κεφάλαιο της Προς Γαλάτας ταυτίζεται με την Αποστολική Σύνοδο που περιγράφεται στις Πραξ. 15, καθώς «οι επιμέρους, ήσσονος σημασίας, διαφορές, οι οποίες οφείλονται στο διαφορετικό στόχο των δύο κειμένων, δεν επηρεάζουν την ταύτιση». Επιπλέον, αποδέχομαι τα τεκμήριά του ως προς την τοποθέτηση του επεισοδίου της Αντιοχείας μεταξύ Παύλου και Πέτρου, ότι δηλαδή «δεν μπορεί να τοποθετηθεί πριν από την Αποστολική Σύνοδο, αλλά ούτε και πολύ μετά». Ιδιαίτερως σημαντική θεωρώ και τη γενική του διαπίστωση «ότι η σύγχρονη διεθνής βιβλική παραγωγή αλλοιώνει τις, μεταξύ των

αποστόλων και των κατά τόπους Εκκλησιών, σχέσεις, με αποτέλεσμα να οδηγούμαστε στην κατανόηση της εκκλησιαστικής ζωής ως θεάτρου συγκρούσεων και αντιπαραθέσεων».

Κατόπιν τούτων, προτίθεμαι να καταθέσω τη συμβολή μου στον εν εξελίξει επιστημονικό διάλογο, εστιάζοντας σε δύο κρίσιμες πτυχές του ζητήματος. Πρώτον, θα επιχειρήσω τη διερεύνηση της ταυτότητας της ομάδος εκείνης, η οποία, κατά τη διήγηση των Πράξεων των Αποστόλων, επιχείρησε να επιβάλει στους αδελφούς της Αντιοχείας την τήρηση του Μωσαϊκού Νόμου. Δεύτερον, θα προχωρήσω σε αναλυτική εξέταση της φράσεως «τινές ἀπὸ Ἰακώβου», φέροντας για πρώτη φορά στην έρευνα ένα παράλληλο παράδειγμα εκ της Καινής Διαθήκης, το οποίο ενισχύει αποφασιστικώς την κατανόησή της ως δηλώσεως γεωγραφικής προελεύσεως, και ουδόλως υποδηλοί αποστολή, εκπροσώπηση ή επίσημη εξουσιοδότηση εκ μέρους του Ιακώβου.

Με τη μελέτη αυτή σκοπώ να συμβάλω στην αποκατάσταση μιας ιστορικότερης και θεολογικώς ακριβέστερης αναγνώσεως

των γεγονότων, ερχόμενος σε αντίστιξη προς ερμηνευτικά σχήματα που εισήγαγε ήδη από τον 19ο αιώνα ο F. C. Baur. Ο Baur, διαβάζοντας την αποστολική εποχή μέσα από το πρίσμα της διαλεκτικής συγκρούσεως μεταξύ του "ιουδαϊκού" και του "παυλινικού" χριστιανισμού, ανέπτυξε μία θεωρητική κατασκευή, η οποία επηρέασε βαθύτατα τη μεταγενέστερη βιβλική επιστήμη. Ωστόσο, σύγχρονες κριτικές, όπως εκείνες του Martin Hengel, του James D. G. Dunn και του Larry Hurtado, έχουν αναδείξει τη σοβαρή αναχρονιστικότητα και τις μεθοδολογικές αδυναμίες αυτής της προσέγγισης.

Η Ταυτότητα των Ιουδαϊζόντων και η Χρήση της Αόριστης Αντωνυμίας "Τινές" στις Πράξεις και στην Προς Γαλάτας Επιστολή

Δεν πρόκειται, όπως υποστηρίζει ο Μουστάκης, ακολουθώντας τον J. Munk,^b για δύο διαφορετικές ομάδες, οι οποίες επιζητούσαν να επιβάλουν την τήρηση του νόμου στους εξ έθνων πιστούς. Κατά τη γνώμη τους, η πρώτη ομάδα αποτελείτο από μη χριστιανούς Ιουδαίους, εφόσον το κείμενο

σημειώνει ότι «ἐδίδασκον τοὺς ἀδελφοὺς» (Πρ. 15,1), ενώ η δεύτερη συνίστατο από «πεπιστευκότες ἀπὸ τῆς αἵρέσεως τῶν Φαρισαίων» (Πρ. 15,5), οι οποίοι δεν είχαν αποκόψει τους δεσμούς τους με τον φαρισαϊκό Ιουδαϊσμό. Η αδυναμία της ερμηνευτικής αυτής ανάλυσης ἐγκείται στο ότι το Πρ. 15,1 δεν αποσαφηνίζει ρητά την ταυτότητα της ομάδας, χρησιμοποιώντας μόνον την αόριστη αντωνυμία «τινές». Η αναφορά στο «ἀναγκάζειν ἀδελφοὺς» δεν παρέχει επαρκές στοιχείο για την ακριβή ταυτότητα της ομάδας αυτής από την Ιουδαία. Αντιθέτως, στο εδάφιο 15,5 ο ευαγγελιστής Λουκάς διευκρινίζει ποιοι ἦταν αυτοί οι «τινές» του στίχου 1, χαρακτηρίζοντάς τους ως «τινές τῶν ἀπὸ τῆς αἵρέσεως τῶν Φαρισαίων πεπιστευκότες». Ακολουθώντας, στην επιστολή των αποστόλων και των πρεσβυτέρων προς τους ἐξ ἔθνῶν ἀδελφοὺς στην Ἀντιόχεια, τη Συρία και την Κιλικία, γίνεται ἐκ νέου λόγος περὶ των Ιουδαϊζόντων με την ἐκφραση «τινές ἐξ ἡμῶν», δηλαδή για χριστιανούς καταγομένους ἀπὸ την Ἰουδαία —την ἴδια ομάδα που εἶχε ἤδη προσδιορισθεῖ στα Πρ. 15,1.5. Παρομοίως, και στην Πρὸς Γαλάτας ἐπιστολή, ο Ἀπόστολος Παῦλος αναφέρεται σε «τινὰς ἀπὸ Ἰακώβου» (Γαλ. 2,12),

χρησιμοποιώντας την ίδια αόριστη αντωνυμία, σε μία έκφραση που, κατά την εύστοχη παρατήρηση του Ματσούκα, δηλώνει γεωγραφική προέλευση και όχι αποστολή από πρόσωπο. Συνεπώς, τόσο στο βιβλίο των Πράξεων όσο και στην Προς Γαλάτας επιστολή, η αόριστη αντωνυμία «τινές», κατά την εκτίμησή μου, διαδραματίζει καίριο ρόλο στην ανίχνευση της ταυτότητας της εν λόγω ομάδας. Στις Πράξεις 15,1, η χρήση της αντωνυμίας αυτής διατηρεί προσωρινά την αοριστία της ομάδας που προέρχεται από την Ιουδαία, αποφεύγοντας ονομαστική αναφορά. Ωστόσο, στο εδάφιο 15,5, ο Λουκάς αποκαλύπτει ότι οι «τινές» ήσαν «ἀπὸ τῆς αἱρέσεως τῶν Φαρισαίων πεπιστευκότες», ἥτοι χριστιανοί προερχόμενοι από τον φαρισαϊκό Ιουδαϊσμό, ένθερμοι τηρητές του Μωσαϊκού Νόμου. Αυτούς οι απόστολοι και οι πρεσβύτεροι χαρακτηρίζουν ως προς την προέλευσή τους «ἐξ ἡμῶν» και στο Πρ. 21,20 ο αδελφόθεος Ιάκωβος τούς περιγράφει ρητώς ως «ἐν τοῖς Ἰουδαίοις πεπιστευκότες ... ζηλωταὶ τοῦ νόμου», βεβαιώνοντας ότι επρόκειτο για Ιουδαίους πιστούς, αφοσιωμένους στη διατήρηση της παραδόσεως του Νόμου.

Διάλογος ή σύγκρουση; Η αντιπαράθεση Γαλ. 2:11–14 στο φως της αποστολικής συνεργασίας

Κατ' αρχάς, θα ήθελα να επαναδιατυπώσω τη συμφωνία μου με τη διεξοδική και επιστημονικά τεκμηριωμένη μελέτη του Αθανασίου Μουστάκη επί του ζητήματος, αναγνωρίζοντας τη συμβολή του στην ερμηνευτική προσέγγιση της αντιπαράθεσης στην Αντιόχεια. Προτίθεμαι, επιπλέον, να προσθέσω νέα επιχειρήματα, τα οποία συνηγορούν προς την ίδια κατεύθυνση των συμπερασμάτων του Μουστάκη. Αξίζει να υπενθυμίσουμε ότι η αφήγηση της Συνόδου των Αποστόλων στην Ιερουσαλήμ, όπως παρατίθεται στην Προς Γαλάτας επιστολή, αποτελεί ένα θεμελιώδες επιχείρημα του Παύλου έναντι της συκοφαντικής πολεμικής που εξαπέλυσαν οι Ιουδαϊζοντες εναντίον του όπου και αν κήρυξε.

Αφού κατέστησε σαφές ότι έλαβε την «δεξιά κοινωνίας» από τους πλέον προβεβλημένους μεταξύ των αποστόλων, ο Παύλος προχωρεί αμέσως στη διήγηση ενός επεισοδίου που έλαβε χώρα στην Αντιόχεια, το οποίο δεν μπορεί να αποκοπεί ερμηνευτικά

από την προηγούμενη αποστολική συμφωνία. Ο απόστολος Πέτρος χαρακτηρίζεται ως «κατεγνωσμένος» διότι, ενώ προηγουμένως συμμετείχε στη διατύπωση της αποδοχής των εθνικών χωρίς την επιβολή του Νόμου και συνέτρωγε μαζί τους στην κοινή τράπεζα, εντούτοις, όταν κατέφθασε συγκεκριμένη ομάδα, δίστασε να διατηρήσει την κοινωνία αυτή. Με την αποστασιοποίησή του αυτή, μετέδωσε άθελά του ένα μήνυμα υποτίμησης προς τους εθνικούς χριστιανούς της Αντιόχειας· ότι δηλαδή η ένταξή τους στην Εκκλησία είναι ελλιπής και υποδεέστερη, σε σημείο που ακόμη και ο κορυφαίος των Αποστόλων να αποφεύγει τη δημόσια κοινωνία με αυτούς. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο Πέτρος, έστω και ακούσια, οδηγεί τους εξ εθνών πιστούς, οι οποίοι αγαπούν τον Χριστό, να αισθανθούν ότι απαιτείται η περιτομή και η τήρηση του Νόμου προκειμένου να λογίζονται ως πλήρη μέλη της Εκκλησίας. Υπό αυτό το πρίσμα πρέπει να ερμηνευθεί το δημόσια ερώτημα του Παύλου προς τον Πέτρο, όπως καταγράφεται στο χωρίο:

«εἰ σὺ Ἰουδαῖος ὑπάρχων ἐθνικῶς καὶ οὐκ Ἰουδαϊκῶς ζῇς, πῶς τὰ ἔθνη ἀναγκάζεις Ἰουδαΐζειν;» (Γαλ. 2:14)

Η έκφραση «τινὲς ἀπὸ Ἰακώβου» στο Γαλ. 2:12 και η συντακτική λειτουργία της πρόθεσης «ἀπό»

Στο σημείο αυτό, η μελέτη μου θα στραφεί στην ταυτότητα εκείνων που αιφνιδίως κατέφθασαν και προκάλεσαν αυτήν τη σύγχυση εντός της κοινότητας της Αντιοχείας.

Εφόσον το «τινάς» (Γαλ. 2:12) συντάσσεται με το απαρέμφατο «ἐλθεῖν», ο Β. Στογιάννος ορθῶς επισημαίνει ὅτι η αντωνυμία δεν τεκμηριώνει αποστολή εκ μέρους του αποστόλου Ιακώβου, αλλά δηλώνει απλῶς την ἔλευση ορισμένων προσώπων, χωρίς αυτό να συνεπάγεται ὅτι απεστάλησαν από τον ἴδιο. Πληθώρα πατερικών μαρτυριῶν και σύγχρονων βιβλικῶν ερμηνευτῶν συγκλίνουν προς την υποστήριξη της προτεινόμενης ερμηνευτικῆς προσέγγισης.

Πράγματι, η πρόθεση «ἀπό» σπανίως δηλώνει στην Καινή Διαθήκη αποστολή ἐκ προσώπου, με την έννοια της εξουσιοδοτημένης εντολής από αρχή ή ηγετική φυσιογνωμία. Μία από τις ελάχιστες εξαιρέσεις συναντάται στη Γαλ. 1:1 («Παῦλος ἀπόστολος, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων οὐδὲ δι' ἀνθρώπου»), ὅπου, ωστόσο, η πρόθεση «ἀπό» συνοδεύει το ουσιαστικό

«ἀπόστολος» και υποδηλώνει ρητά την πηγή της αποστολικής ιδιότητας.

Προς ενίσχυση της τοπικής σημασίας της πρόθεσης στα συμφραζόμενα, παραθέτω ένα σπάνιο αλλά φιλολογικώς εύγλωττο παράδειγμα από την Καινή Διαθήκη, στο οποίο η πρόθεση «ἀπό» λειτουργεί δηλωτικά τόπου ή προέλευσης και αποκλείει την έννοια της εξουσιοδοτημένης αποστολής. Στο Μκ. 5:35, εντός της αφήγησης για τη θεραπεία της θυγατέρας του αρχισυναγώγου Ιαείρου (Μκ. 5:22–24), και μετά την παρεμβλλόμενη διήγηση για την αιμορροούσα γυναίκα, διαβάζουμε: «ἔρχονται ἀπὸ τοῦ ἀρχισυναγώγου λέγοντες ὅτι ἡ θυγάτηρ σου ἀπέθανεν». Οι αγγελιαφόροι παρουσιάζονται να προέρχονται ἀπὸ τοῦ ἀρχισυναγώγου και να απευθύνουν το μήνυμα στον ίδιο τον Ιάειρο —γεγονός που καθιστά την ερμηνεία περί αποστολής εκ μέρους του εξαιρετικά απίθανη, αφού, σύμφωνα με το εδάφιο Μκ. 5:24 («καὶ ἀπῆλθεν μετ’ αὐτοῦ»), ο ίδιος ο αρχισυνάγωγος ἤδη συνόδευε τον Χριστό με σκοπό τη θεραπεία της θυγατέρας του. Η πρόθεση «ἀπό» εδώ δηλώνει σαφώς τον τόπο προέλευσης —το οικιακό περιβάλλον του αρχισυναγώγου— και όχι αποστολή κατ’ εντολήν του.

Το παράδειγμα αυτό ενισχύει ουσιαδώς την ερμηνευτική προσέγγιση που προτείνω, καθιστώντας σαφές ότι η χρήση της πρόθεσης «ἀπό» σε συνάφεια με ανθρώπινο πρόσωπο δεν συνιστά από μόνη της ένδειξη αποστολής ή θεσμικής εκπροσώπησης.

Αντιθέτως, όταν επιδιώκεται να δηλωθεί οπαδική ή ομαδική ταύτιση με συγκεκριμένο πρόσωπο ή συλλογικότητα, η αντωνυμία «τινάς» συντάσσεται συνήθως με προσδιορισμό σε γενική πτώση. Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις: Μκ. 7:2, 12:13· Λκ. 7:18, 19:39· Πρ. 7:52, 17:28, 19:13, 23:9, 23:23· Α' Κορ. 10:10· Ιακ. 1:18. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και η φραστική δομή «κακῶσαι τινὰς τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας» (Πρ. 12:1), η οποία καταδεικνύει ότι, παρὰ τη χρήση της πρόθεσης «ἀπό», η γενική πτώση («τῶν») παραμένει συντακτικῶς απαραίτητη για τη δήλωση κοινοτικής ή θεσμικής ένταξης.

Κατὰ συνέπεια, η φράση «τινὲς ἀπὸ Ἰακώβου» δεν δύναται να υποστηρίξει ερμηνευτικὰ την ἀποψη ὅτι ὁ Ἰάκωβος ἐνήργησε ὡς ἀποστολέας ἢ ἐξουσιοδοτικὴ ἀρχή· μάλλον δηλώνει τόπο ἢ περιοχὴ προέλευσης, χωρὶς νὰ υποδηλώνει θεσμικὴ ἀποστολὴ ἢ δογματικὴ ταύτιση.

Λαμβάνοντας υπόψη τα προαναφερθέντα, τεκμηριώνεται εκ νέου με σαφήνεια η άποψη ότι οι «τινες ἀπὸ Ἰακώβου» ταυτίζονται με τους «τίνες» που απαντώνται στα εδάφια Πράξ. 15:1, 4, 24, ή, ακριβέστερα, με τους Ιουδαϊζοντες πρώην Φαρισαίους χριστιανούς, οι οποίοι κατήλθαν στην Αντιόχεια προερχόμενοι από την Ιουδαία.

Εκ τούτων συνάγεται ότι τα ίδια τα κείμενα της Καινής Διαθήκης, εφόσον ερμηνευθούν εντός της φυσικής και ιστορικής τους συνάφειας, μαρτυρούν μάλλον μία δυναμική συνεργασίας και αμοιβαίου σεβασμού μεταξύ Παύλου και Ιακώβου, και όχι ένα σκηνικό διαρκών συγκρούσεων. Επομένως, τα ερμηνευτικά σχήματα του F. C. Baur και όσων κινήθηκαν στην κατεύθυνσή του, τα οποία στηρίζονται στη διαλεκτική αντίθεση μεταξύ «ιουδαϊκού» και «παυλινικού» χριστιανισμού, αποδεικνύονται μεθοδολογικά ανεπαρκή και ιστορικά ανακριβή, καθώς δεν ανταποκρίνονται στα ίδια τα δεδομένα του κειμένου.

Οι συνέπειες της καταστροφής των Ιεροσολύμων στην αντιπαράθεση με τους Ιουδαϊζοντες Χριστιανούς

Η καταστροφή των Ιεροσολύμων και του Ναού το 70 μ.Χ. — που συνιστούσαν το κέντρο της ιουδαϊκής θρησκευτικής, πολιτικής και νομικής ταυτότητας— επέδρασε καταλυτικά στην επιτάχυνση της αποστασιοποίησης των χριστιανών από τους Ιουδαϊζοντες χριστιανούς. Οι τελευταίοι αδυνατούσαν πλέον να θεμελιώσουν τη θεολογική τους θέση στην τήρηση του Μωσαϊκού Νόμου μέσω της ναοκεντρικής λατρείας. Μετά το 70 μ.Χ., η διαφοροποίηση του Χριστιανισμού από τον Ιουδαϊσμό ενισχύθηκε ουσιαστικά: οι χριστιανικές κοινότητες, ιδίως οι αποστολικές, απέρριψαν ρητώς την επιβολή του Νόμου σε όλους τους πιστούς και προέβαλαν ένα καθολικό, ευαγγελικό μήνυμα ελευθερίας, αποδεσμευμένο από τις νομικές ρυθμίσεις του ιουδαϊσμού.

Παράλληλα, η δράση των Ιουδαϊζοντων Χριστιανών στην Αντιόχεια υπέστη πλήγμα, καθώς η ρωμαϊκή διοίκηση κατηγόρησε τους Ιουδαίους της πόλης για την πυρκαγιά που ξέσπασε, γεγονός που είχε ως συνέπεια την απώλεια της χάρις

της διοίκησης της πόλης προς τους Ιουδαίους. Αυτό το πολιτικό γεγονός περιορίσέ την επιρροή και αποτελεσματικότητα των Ιουδαϊζόντων Χριστιανών στη Συρία, επιταχύνοντας ακόμη περισσότερο τη διαδικασία ελευθεροποίησης των Χριστιανών από τον Μωσαϊκό νόμο.

Ενώ προ της πτώσεως της Ιερουσαλήμ η αντιπαράθεση εκτυλισσόταν εντός της εκκλησιαστικής κοινότητας, επικεντρωμένη στο ζήτημα της εφαρμογής του Νόμου από τους εθνικούς, μετά το 70 μ.Χ. η σύγκρουση μετατοπίστηκε σε εξωτερικό επίπεδο, στην αντιπαράθεση με τους Ιουδαίους, διαμορφώνοντας έναν γνήσιο χριστιανικό αυτοπροσδιορισμό, ο οποίος διεκδικούσε τη θεολογική συνέχεια, αλλά και κληρονομιά της εκλογής και επαγγελίας του αρχαίου Ισραήλ.